

РОЛЬ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ДИСКУСІЇ

СУХОРЕБРА Тетяна Іванівна - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2918-4574>

УДК 342.9

DOI 10.32782/NP.2020.4.37

У статті досліджено питання ролі людини у сфері охорони природи. З'ясовано, що вплив, який чинить людина, позбавлений будь-якої міри, і диктується власними бажаннями й потребами. В цьому і вбачається загроза завдання шкоди природі, що породжує необхідність застосування адміністративних заборон. Розв'язання комплексу екологічних питань залежатиме від того, наскільки вчасно і правильно буде задіяно відповідний правовий механізм. У ході дослідження запропоновано формулу правової концепції екології людини в навколишньому світі: через моральне осмислення істинної вартості базових передумов життя людини, екологічної відповідальності до правового закріплення та юридичного аналізу.

Ключові слова: людина, суспільство, природа, екологічне мислення, ефективність правового регулювання, адміністративне законодавство, адміністративне стягнення.

Постановка проблеми

Дослідження взаємозв'язку людини і природи охоплює багато дискусійних питань, до вирішення яких залучаються як науковці, так і практики. Якщо раніше людина прилаштовувалась до умов довкілля, то в цей час, в умовах соціального й науково-технічного прогресу, ми спостерігаємо за тим як людина безпосередньо змінює навколишню природу.

При правовому осмисленні такої категорії як охорона природи варто акцентувати увагу на те, що екосистема Землі склада-

ється з двох підсистем: природа і людство. Кожна з них розвивається за своєю логікою під впливом іншої, причому в цьому процесі відмічаються деякі викривлення, викликані бурхливим зростанням чисельності людини й нерозумінням нею законів свого буття [2, с. 80]. У цьому вбачається порушення балансу в серцевині системи навколишнього середовища, що викликане неправомірною поведінкою людини та рівнем її внутрішньої культури.

Важливим є питання, як суспільство має реагувати на такі зміни. Адже подальший його розвиток буде залежати від правильних рішень у сфері користування біологічних ресурсів.

Стан дослідження проблеми

Окремі питання щодо визначення ролі людини у сфері охорони природи досліджувалися у багатьох наукових працях, статтях і монографіях зарубіжних та українських вчених. Так, до цієї проблеми зверталися такі відомі науковці у галузях адміністративного, екологічного та природоресурсного права, як: О. Ф. Андрійко, І. В. Арістова, Ю. П. Битяк, А. П. Гетьман, Л. П. Василенко, П. В. Діхтієвський, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, М. Ю. Кравчук, В. І. Курило, І. Ю. Ломакіна, А. Л. Правдюк, С. Г. Стеценко, О. А. Улютіна, В. Ю. Уркевич, В. К. Шкарупа, М. В. Шульга, К. О. Яремчук та ін.

Разом із тим, комплексні дослідження ролі людини у сфері охорони природи на

основі морально-етичних та юридичних дискусій не проводилися.

Метою дослідження є визначення ролі людини у сфері охорони природи на основі морально-етичних та юридичних дискусій.

Виклад основного матеріалу

На стику філософії та екології розташувалась нова наука – соціальна екологія, предметом теоретичної складової якої є вивчення закономірностей взаємодії людського суспільства з оточуючим природним середовищем, розробка загальної теорії збалансованої взаємодії суспільства і природи та її різноманітних аспектів (економічного, технічного, соціально-психологічного, тощо), а прикладної – комплексне вивчення і моделювання регіональних та локальних соціо-екосистем з метою визначення їх оптимальної функціональної структури. Суттєво, що важливою складовою соціальної екології постає екологія культури [14, с. 235].

В екологічному мисленні, втіленому в юридичні, культурні, політичні підходи, тривалий час панувала періодизація, запропонована О. Колбасовим, що включала три етапи екологічного мислення – з початку 1900 років, коли йшлося про охорону природи взагалі, її певних пам'яток, потім з розвитком індустріалізації цю ідею було доповнено охороною окремих природних ресурсів, а вже в ході «перегрівання» економіки споживання і, як наслідок, масштабного забруднення довкілля з'явилось поняття охорони довкілля [9, с. 21]. Нажаль, сучасному екологічному мисленню притаманний екологічний нігілізм. До того ж це можна віднести і до особливостей людської свідомості, згідно з якою нам властиво надавати пріоритетне значення тій інформації, яка безпосередньо торкається нас або наших близьких. У той же час інформація про події, що несуть загрозу життю, якщо ця загроза є віддаленою в часі або носить ймовірнісний характер, здається менш вартою уваги [4, с. 18]. Егоїзм людини – корпоративний, національний, індивідуальний – не дозволяє їй думати про майбутнє Землі як планети, зазначають видатні українські вчені, пророкуючи, що двома останніми економічно нерозподіленими ресурсами залишилися атмосферне повітря

та Океан, як джерела регенерації кисню й енергії, умова життя людини [2, с. 75]. А це також загроза природі. І може статись так, що в результаті прийняття непевних рішень, вчинення безвідповідальних діянь в сфері екології, наслідки можуть відчуті на собі цілі наступні покоління.

Цікавими є праці А. Швейцера, в яких він тлумачить етику як безмежну відповідальність за все живе, а надалі таке розуміння продовжується у висновках нової енвайронментальної парадигми, що базується на положеннях про те, що людина при всіх своїх якостях – лише один із репрезентантів живого і як вид є включеною в єдину глобальну екологічну систему. Вона живе не лише в соціальному, а й у природному контексті; людина не власник (орендар) природи, а один із членів природної спільноти; через це вона не має привілеїв, а навпаки, розумність покладає на неї відповідальність за стан природного довкілля [5, с. 19-22].

Разом із тим вплив, який чинить людина, позбавлений будь-якої міри, і диктується власними бажаннями й потребами. В цьому і вбачається загроза завдання шкоди природі, що породжує необхідність застосування адміністративних заборон. Розв'язання комплексу екологічних питань залежатиме від того, наскільки вчасно і правильно буде задіяно відповідний правовий механізм.

Важливим завданням на цьому шляху є досягнення ефективності правового регулювання. Це пояснюється тим, що з філософської точки зору цивілізація є кримінальною за своєю сутністю – на першому етапі вона направляє всі зусилля на пограбування природи, в чому їй величезну послугу надають техніка і природничі науки, на другому ж етапі зусилля спрямовуються на перерозподіл награваного, тобто основним об'єктом пограбування стає вже людина. Тут головну роль починає відігравати економічна наука, а головним інструментом пограбування стають гроші, що в цілому скорочує тривалість життя цивілізації [10, с. 53]. Відповідно в основі ефективності правового регулювання мають бути закладені наступні принципи: культура «споживання», збереження сучасного стану навколишнього середовища, балансу між ресурсами і забрудненням

(використання ресурсів у рамках масштабів регенеративної здатності екосистем), недопущення чи зменшення втрат природно-ресурсного потенціалу, пріоритет екології над економікою.

Ефективність правового регулювання – складна оціночна категорія, що визначається співвідношенням людських, організаційних, часових, науково-технічних, матеріальних ресурсів тощо й отриманих результатів. Різну вагу в цій сукупності мають політичні, соціально-економічні, організаційні, ідеологічні, ситуаційні психологічні, мотиваційні фактори [11, с. 16]. Підвищення ефективності правового регулювання в сфері охорони природи сприятиме не тільки відновленню знищених та зниклих компонентів навколишнього природного середовища, збереженню природного багатства на нинішньому рівні, а й переосмисленню суспільством небезпечних ризиків, що виникають у результаті прийняття безвідповідальних рішень, здійснення антиекологічної діяльності.

У питанні щодо розвитку екологічного права А. П. Гетьман вказує на масштабні кодифікації 70-х років минулого століття, після чого говорить про потужне зростання науково-методологічних та теоретичних досліджень найрізноманітніших проблем правового регулювання охорони, використання й відтворення не тільки окремих природних ресурсів і комплексів та довкілля в цілому, а й появу невідомих до цього напрямів теоретичного пошуку, доктринального тлумачення прийнятих законодавчих актів, що виводило наукову складову майбутнього екологічного права на її принципово новий, якісно змістовний рівень [3, с. 68]. Проте, незважаючи на те, що на даний час в Україні вдалося сформувавши достатньо потужну законодавчу основу екологічної політики, перелік небезпек, що виходить із діяльності людини, постійно збільшується. Водночас у цьому контексті важливо врахувати виховну роль права, а зокрема виховну функцію адміністративного законодавства.

Відповідно до положень ст. 23 КУпАП [6] метою адміністративного стягнення є виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання за-

конів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Виходячи з наведеного, можна зробити висновок про перевагу саме виховної функції адміністративного стягнення, а не каральної.

Як доповнення до цієї думки є цікавими погляди серед науковців. Зокрема, у працях українських вчених можна відслідкувати тенденцію зближення превенційної та виховної функції, їх навіть іноді називають одним терміном – «превенційно-виховною функцією юридичної відповідальності». Виховна функція розглядається як така, що спрямована на сприйняття усіма громадянами цінності права, виховання поважливого ставлення до нього з боку суспільства, зростання правової активності з метою запобігання правопорушення (загальна превенція), а також на виховну корекцію заходами юридичної відповідальності поведінки особи, що вже вчинила правопорушення, з метою запобігання вчиненню нею нових протиправних діянь (приватна превенція) [13, с. 387]

Науковець А. Т. Комзюк стверджує, що важливим елементом мети адміністративного стягнення є виховання порушника, тобто формування у нього звички законотриманої поведінки. При цьому дослідник наголошує, що виховний вплив на порушника справляє як сам факт накладення на нього адміністративного стягнення, так і спеціальні виховні заходи, які застосовуються до нього під час виконання деяких стягнень [8, с. 27-28].

На думку В. К. Колпакова покарання не є самоціллю, воно є необхідним засобом виховання і запобігання правопорушення. Стягнення – це запобіжний захід на шляху вчинення нових правопорушень з боку винного (індивідуальна превенція) і правопорушень з боку інших осіб (загальна превенція). Деякі стягнення сприяють запобіганню правопорушенням не тільки своїм виховним впливом, а й позбавленням правопорушника можливості знову порушити закон [7, с. 97].

Варто зазначити, що сьогодні відслідковуються нами позитивні зміни в адміні-

стративному законодавстві України щодо суворості стягнень за адміністративні правопорушення в галузі охорони природи. Так, наприклад, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» [12] в Україні у 20 разів підвищили штраф за забруднення або іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва (якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або для довкілля). Також у 18 разів зросли штрафи за підпали, знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на сільгоспземлях вогнем.

Проте, як стверджують експерти, суворість стягнення не є чинником, який має вирішальний вплив на зменшення кількості правопорушень. Тому політика держави у сфері відповідальності не може зводитися тільки до збільшення розміру санкцій у вигляді штрафу [1, с.112]. До того ж варто наголосити, що ефективність адміністративної відповідальності прямо пропорційно залежить не тільки від добре прописаних у законодавстві дієвих адміністративних санкцій, а й від вихованості, правової культури кожного члена суспільства. Виховний аспект адміністративного стягнення має бути розрахований на високоморальне суспільство, у якому цілеспрямоване застосування заходів виховного впливу сприятиме формуванню почуття поваги до соціальних цінностей, правил співжиття, а також запобіганню вчинення нових правопорушень.

Висновки

Отже, вбачається, що з питань визначення людини і людського у галузі охорони природи мають відбуватися не тільки юридичні, а й морально-етичні дискусії. Поняття моралі та загальної гуманності складно

пояснити і реалізувати виключно правовими засобами. Але натомість є необхідність усвідомлення кожним із нас гігієни навколишнього середовища. Буття людської природи відображається через єдність біологічних, соціальних та духовних факторів. Більше того, воно безпосередньо пов'язане із навколишнім середовищем, так як людина є його суб'єктивною складовою.

Як підсумок, можна запропонувати формулу правової концепції екології людини в навколишньому світі: через моральне осмислення істинної вартості базових передумов життя людини, екологічної відповідальності до правового закріплення та юридичного аналізу.

Література

1. Гбур Л. В. Розвиток наукової думки щодо адміністративної відповідальності за порушення у сфері використання водних ресурсів. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 110-114.
2. Гетьман А. П., Лозо В. І. Деякі аспекти правового регулювання переходу від технократичної до екологічної парадигми цивілізації. Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. Вип. 119. С. 74-87.
3. Гетьман А. П. та ін. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Х.: Право, 2012. 448 с.
4. Глазко В. И., Чешко В. Ф. «Опасное знание» в «обществе риска» (век генетики и биотехнологии). Х.: ИД «ИНЖЭК», 2007. 542 с.
5. Кисельов М. Філософські та світоглядні аспекти біологічної етики. *Вісн. НАН України*. 2001. № 11. С. 16-25.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
7. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 256 с.

8. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

9. Крисаченко В. С., Хилько М. І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку. К.: Знання України. 2002. 598 с.

10. Межжерин В. А. Цивілізація и ноосфера. К., 1996. Кн. 1. Причини взаємного отторження. 318 с.

11. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2004. 20 с.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: Закон України від 13.04.2020 р. № 556-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 19. Ст. 128.

13. Цвік М. В. та ін. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2009. 584 с.

14. Чекаль Л. А. та ін. Філософія науки та інноваційного розвитку. К.- Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2012. 336 с.

THE ROLE OF MAN IN THE FIELD OF NATURE PROTECTION: MORAL AND ETHICAL AND LEGAL DISCUSSIONS

The article examines the role of man in the field of nature protection. It has been found that the influence exerted by man is devoid of any measure and is dictated by his own desires and needs. This

is seen as a threat of harm to nature, which creates the need for administrative bans. The resolution of the complex of environmental issues will depend on how timely and correctly the relevant legal mechanism will be used. An important task in this way is to achieve the effectiveness of legal regulation. It is determined that the effectiveness of legal regulation should be based on the following principles: culture of «consumption», preservation of the current state of the environment, balance between resources and pollution (use of resources within the regenerative capacity of ecosystems), prevention or reduction of natural resource potential, the priority of ecology over the economy. Improving the effectiveness of legal regulation in the field of nature protection will not only restore the destroyed and extinct components of the environment, preserve natural resources at the current level, but also rethink society's dangerous risks arising from irresponsible decisions, anti-environmental activities. It is emphasized that at present Ukraine has managed to form a strong enough legal basis for environmental policy, but the list of dangers arising from human activities is constantly growing. At the same time, in this context it is important to take into account the educational role of law, and in particular the educational function of administrative legislation. As a result, it is noted that the concept of morality and general humanity is difficult to explain and implement exclusively by legal means. But instead there is a need for each of us to be aware of environmental hygiene. The existence of human nature is reflected through the unity of biological, social and spiritual factors. The study proposes a formula for the legal concept of human ecology in the world: through a moral understanding of the true value of the basic preconditions of human life, environmental responsibility for legal consolidation and legal analysis.

Key words: man, society, nature, ecological thinking, efficiency of legal regulation, administrative legislation, administrative penalty.